Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

Analiza Etičkog kodeksa Radio Televizije Crne Gore

Uvodne napomene

Etički kodeksi su dokumenti samoregulacije (self regulation) i donose ih akteri koji se bave određenom djelatnošću, za sebe, stvarajući tako pravila koja se poštuju kao pravila profesije i koji utvrđuju ograničenja i moralne stadarde koji deluju na principu dobrovoljnosti. Za razliku od regulacije (zakoni, podzakonski akti), koji imaju čvršća pravila što znači i sankcije novčane ili čak zatvorske, odnosno mogu predvidjeti teže posledice po one koji se o regulativu ogriješe, samoregulacija uglavnom ima moralne sankcije, rijetko novčane. Sa tog stanovišta dokumentima samoregulacije ne mogu biti zaprijećene strože mjere sa težim posledicama po onoga ko prekrši odredbe tih dokumenata. Cilj samoregulacije je pouka, upozorenje, ukazivanje na greške da se ne bi ponavljale.
U svijetu medija etički kodeksi su vrlo poželjni i oni se prije svega odnose na ostvarivanje ciljeva osnovne profesije i ponašanje novinara, urednika i ostalog personala.
Etičke kodekse imaju mnogi javni medijski servisi, a njihovi osnovni principi i načela odnose se prije svega na ono što je misija javnog servisa: ostvarivanje javnog interesa, slobodan protok informacija, sloboda izražavanja, autonomija, nezavisnost, zaštita od spoljnih uticaja bilo kojih centara moći, objektivnost, istina, uravnotežen pristup događajima i pojavama, nediskriminatornost, omogućavanje permanentne javne debate o najvažnijim društvenim pitanjima, pluralizam sadržaja i pristupa, osvjetljavanje legitimnih interesa i potreba svih društvenih grupa i svih pojedinaca. Etički kodeksi se bave prije svega ostvarivanjem pomenutih načela, a sve drugo što obuhvataju: ponašanje zaposlenih, međusobni odnosi, odnos prema poslodavcu, disciplina i ostalo, podređeno je osnovnim ciljevima.
Na osnovu dosadašnjih iskustava i poznatih dokumenata kojima se novinarska i medijska etika ustanovljava u međunarodnim razmjerama: *Deklaracija o načelima ponašanja novinara*, Međunarodne federacije novinara, usvojena u Bordou 1954. godine i *Deklaracija o pravima i obavezama novinara Evropske zajednice (Minhenska deklaracija)*, usvojena 1971. godine u Minhenu, najvažnija pitanja medijske samoregulacije su:

1. Utvrđivanje odgovornosti prema javnosti/publici;
2. Utvrđivanje odgovornosti prema izvorima informacija i davaocima obavještenja;
3. Utvrđivanje odgovornosti prema državi;
4. Utvrđivanje odgovornosti prema poslodavcima;
5. Zaštita profesionalnog integriteta od spoljnog miješanja;
6. Zaštita statusa i jedinstva novinarske profesije.

Odgovornost je, dakle, ključna riječ. Prve dvije vrste odgovornosti su najvažnije i ne treba ih posebno objašnjavati. Odgovornost prema državi nije ništa drugo nego poštovanje zakona, a odgovornost prema poslodavcu znači izvjesnu lojalnost prema medijskoj kući u kojoj neko radi i najčešće podrazumijeva da se isti posao koji se radi u mediju u kome je novinar stalno zaposlen, ne može raditi i u nekom drugom mediju, pogotovo ako je novinar poznat, popularan, ugledan. Ova odgovornost podrazumijeva i čuvanje ugleda medijske kuće u kojoj je novinar zaposlen. Zaštita profesionalnog integriteta i statusa profesije, odnosi se na samostalnost i nezavisnost novinara i solidarnost u ostvarivanju tih zahtijeva.

U kodeksima poznatih javnih medijskih servisa prepoznaje se opredeljenje koje znači podršku ostvarivanju osnovnih ciljeva koje specifičnost javnog servisa podrazumijeva. Tako Kodeks BBC (Code off conduct 2022) na prvo mjesto stavlja šest vrijednosti: publiku, jedinstvo BBC, kreativost, povjrenje, odgovornost i međusobno poštovanje, a kao najvažnije uredničke vrijednosti: nezavisnost, nepristrasnost i istinu. Činjenica je da i u ovom kodeksu, kao i u drugim, u poslednje vrijeme ima sve više odredaba koje govore o unutrašnjim odnosima i pravilima ponašanja zaposlenih, bez obzira na poslove kojima se bave, u čuvanju ugleda kuće, što prije svega podrazumijeva uzdržavanje od javnog izjašnjavanja kojim se može iskazati pristrasnost zaposlenih prema određenim političkim opcijama ili institucijama, a posebno se apostrofiraju društvene mreže. Tako Kodeks BBC naglašava: „Moramo da se uvjerimo da naše digitalno prisustvo odgovara našim uređivačkim vrijednostima. Imamo skup pravila koja se odnose na svakog BBC kolegu, bez obzira na odjeljenje – bez obzira da li ste u novinarstvu ili finansijama, u svim okolnostima sve što objavite na društvenim mrežama, sa ličnog naloga mora da bude u skladu sa našim smjernicama za društvene mreže“. Sličnu odredbu imaju i Pravila za zaposlene austrijskog javnog servisa ORF: „zaposleni u ORF-u, posebno oni koji su i javne ličnosti i povezuju se sa tom medijskom kućom, imaju posebnu odgovornost da njihove izjave na društvenim mrežama ne ugroze vjerodostojnost javnog servisa. Kako bi se garantovala objektivnost i nezavisnost, a time i vjerodostojnost ORF-a zaposleni javnog servisa treba da se uzdrže od javnih izjava i komentara na društvenim mrežama, a koji mogu biti shvaćeni kao podrška, odbijanje ili ocjena izjave, simpatije, antipatije, kritika i polemika vezana za političke institucije, njihove predstavnike ili članove“.
Kodeksi se takođe odnose i na zaštitu dobara i poslovnih tajni, borbu protiv mita i korupcije i na sva druga neetička ponašanja koja mogu naštetiti ugledu javnog servisa, ali opet, prije svega radi doslednog ostvarivanja njegovih osnovnih funkcija.
Kodeksi podrazumijevaju konsenzus, saglasnost sa ovakvim opredjeljenjima, ne predviđaju sankcije, ali pozivaju članove kolektiva da obavijeste nadležne o svakom ogriješenju o pravila, što podrazumijeva i mogućnost pokretanja disciplinske i druge odgovornosti, ali po osnovu drugih dokumenata.

Etički kodeks RTCG

Načelne primjedbe

Naziv dokumenta „Etički kodeks RTCG“ ne odražava u potpunosti njegovu stvarnu sadržinu i svrhu. Takav naziv prije svega upućuje na interni etički kodeks novinarske profesije, odnosno na skup profesionalnih standarda koji se odnose na novinare, urednike i drugo programsko osoblje u obavljanju javne medijske funkcije. Međutim, ukoliko je cilj dokumenta da šire uredi pravila ponašanja svih zaposlenih u Javnom servisu RTCG, bez obzira na to da li obavljaju novinarske, uredničke, tehničke, administrativne, pravne, finansijske ili druge poslove, tada bi naziv dokumenta trebalo prilagoditi njegovoj stvarnoj namjeni. U tom slučaju logičnije, preciznije i primjerenije bilo bi da dokument nosi naziv „Pravilnik o radu i ponašanju zaposlenih u Javnom servisu RTCG“ ili sličan naziv koji jasno ukazuje da se radi o opštem internom aktu poslodavca kojim se uređuju prava, obaveze, standardi ponašanja svih zaposlenih.
Važna načelna primedba je da Etički kodeks RTCG ne stavlja u dovoljnoj meri u prvi plan osnovne ciljeve i principe rada javnog medijskog servisa kao što su: ostvarivanje javnog interesa, odgovornost prema građanima, nezavisnost, autonomija, nepristrasnost i ostala načela iako se i ona

pominju, već naglašava pitanja koja pripadaju oblasti i dokumentima iz radnog odnosa, koja su regulisana Zakonom o radu, Kolektivnim ugovorom i drugim pravnim aktima. Zakon o RTCG u članu 16 navodi da je „RTCG odgovorna javnosti“ i to je osnova i za kodeks.
U Kodeksu RTCG se navode odrebe koje su formulisane kao izričite zabrane ili formulacije „nije dozvoljeno“, što nije u skladu sa načelima samoregulacije. Dokumente samoregulacije donose svi zaposleni zajedno, bez obzira što se navodi da ga je donio upravni organ. I Kodeks BBC ima potpis Izvršnog komiteta BBC, ali se podrazumijeva da o ovom dokumentu postoji konsenzus, odnosno pristanak većine zaposlenih i da je o njemu vođena demokratska rasprava.

Primjedbe i komentari na pojedine odredbe

1. Principi i svrha Kodeksa

U ovom uvodnom dijelu, članovima 2 i 3 bilo bi dobro da su eksplicitnije navedena načela koja se odnose na ostvarivanje osnovnih funkcija javnog servisa, kao što je već pomenuto: ostvarivanje, javnog interesa i ostala načela ili kao što navodi Kodeks BBC: nezavisnost, nepristrasnost, istina. Nekih načela ima, ali se sve stavlja u kontekst ugleda RTCG, što je važno, ali treba da bude posledica ostvarivanja javnog interesa.

2. Povreda radne obaveze

Nije uobičajeno da se etičkim kodeksom, kao aktom samoregulacije, predviđa da se njegovo kršenje tretira kao teža povreda radne obaveze, kao što piše u Članu 6, (2).

3. Prava i obaveze zaposlenih

U Članu 7 (3) navodi se da je „zaposleni koji je ovlašćen za donošenje odluka u RTCG pri odlučivanju dužan da postupi... rukovodeći se prvenstveno interesima RTCG“. Logičnije bi bilo da se rukovodi prvenstveno javnim interesom, odnosno interesom građana.

4. Dužnosti zaposlenih

Član 8 je dobar, mada je pretposlednja odredba u kojoj se govori o odijevanju i mogućnosti izražavanja političke ili vjerske pripadnosti mogla pažljivije, jasnije da bude formulisana. Nije primjereno da se u Kodeksu pominju visoki standardi lične higijene i urednosti, kao što je navedeno u Članu 9.

5. Zabrane za zaposlene

U Članu 11 naveden je jedan broj zabrana raznih oblika mogućeg ponašanja zaposlenih. Slična pitanja se pominju i u kodeksima drugih javnih servisa, ali ne kao izričita zabrana, jer to odstupa od principa samoregulacije i postaje čvrsta regulacija.

6. Sukob interesa

Sve što je navedeno u Članu 14 je legitimno, mada je i ovdje ton prestrog u tačkama (1) i (2). Ove odredbe treba tumačiti kao potrebu izbjegavanja obavljanja istih ili sličnih poslova koje zaposleni radi u RTCG, u nekoj drugoj medijskoj kući. Na primjer: ne može neko ko je voditelj televizijskog ili radijskog dnevnika ili neke druge poznate i popularne emisije da to isto radi i u nekoj drugoj televiziji ili radiju; nije u redu da novinar specijalizovan za privrednu, poltičku, spoljnopolitičku, kulturnu ili sportsku problematiku, to svoje novinarsko znanje stavi na raspolaganje i nekom

drugom mediju, sem kao jednokratni sagovornik. To se odnosi i na uredničke poslove. Ostali poslovi, tehnički, pravni i drugi, treba da imaju fleksibilniji tretman.

7. Javni nastupi

Ovo pitanje je vrlo delikatno. S jedne strane zaposleni u javnom medijskom servisu su slobodni građani i njihovo je ustavno pravo, kao jedno od osnovnih ljudskih prava, da javno iznose svoje kritičke stavove koji se odnose na društvene procese, rad institucija sistema, ponašanje nosilaca javnih funkcija. S druge strane, u etičkim kodeksima javnih servisa mogu se naći odredbe u kojima se zaposleni pozivaju na uzdržanost od izjava koje mogu da znače simpatije ili antipatije, kritiku ili podršku pojedinim institucijama, partijama ili pojedincima, ali se to uglavnom odnosi na izjave na društvenim mrežama, mada se može tumačiti i nešto šire. Rješenje ove dileme može da bude ono što se navodi u tački (2) Člana 16 Etičkog kodeksa RTCG. U principu, ako javni medijski servis ostvaruje obaveze objektivnosti i uravnoteženosti, što znači da ima ujednačeno kritički odnos prema svim subjektima političkog života i mogućnost javnog preispitivanja odluka, ponašanja i uticaja institucija i pojedinaca, onda se pitanje iznošenja javnih stavova iscrpljuje kroz novinarski rad u okviru javnog servisa. Ukoliko zaposleni javno, izvan programa RTCG, reaguje na očigledno odstupanje nekog od programa RTCG u odnosu na njegove programske obaveze koje su zakonom definisane i koje se podrazumijevaju kao dio misije javnog servisa, ili ako ukazuje na nedemokratske i neprincipijelne primjere ponašanja društvenih subjekata koji nisu bili adekvatno tretirani od programa RTCG, to je njegovo pravo, pogotovo ako je pitanje prethodno pokrenuo u kolektivu.

Što se tiče Člana 16, odredbe sadržane u tački (1) su prihvatljive ukoliko RTCG dosledno obavlja svoje funkcije u javnom interesu i na osnovu zakona. Tačka (3) je apsolutno neprimjerena i ne treba da se nađe u Kodeksu, a za tačku (4) i (5) komentar je isti kao i za tačku (1). Tačka (6) je u redu ako su posebnim dokumentom, statutom ili nekim drugim dokumentom, taksativno navedena pitanja koja se smatraju poslovnom tajnom, jer to ne može da bude ničija arbitrarna procjena. Takođe, treba imati u vidu da celokupno poslovanje javnog medijskog servisa treba da bude transparentno i dostupno javnosti, što znači da na minimum treba da bude sveden broj poslovnih tajni. Tačka (7) je nepotrebna jer se radi o nečemu što se podrazumeva, a tačka (8) dokazuje da je iskustvo drugih javnih servisa izokrenuto, jer se u njihovim kodeksima prije svega govori o javnim istupima na društvenim mrežama, a ostali javni istupi se uglavnom i ne pominju.

8. Prijava zbog povrede Etičkog kodeksa

U etičkim kodeksima javnih servisa sa velikim iskustvom, ukazivanje na nečije ogrješenje o kodeks ne naziva se „prijava“, već obavještavanje nadležnih, tako da je i ovo primjer restriktivnog tona. U Članu 19 je potpuno neprimjeren stav da poštovanje kodeksa prate državni organi. Ostvarivanje odredaba samoregulacije prate samo oni koji su obuhvaćeni samoregulacijom i koji su učestvovali u donošenju kodeksa inače dokument gubi status samoregulacije. U Članu 20 bilo bi dobro da je razdvojena materija postupka zbog povrede kodeksa i konstituisanje Etičkog odbora. Odredbe koje definišu način izbora članova Etičkog odbora su veoma problematične. U njima se očituje predominacija upravljačkih struktura što je potpuno neprimjereno samoregulaciji. Članovi Etičkog odbora treba da budu dominantno članovi kolektiva RTCG, jer se radi o internom kodeksu, a ne o opštem. Od sedam članova, najmanje 4 (četiri) bi trebalo da biraju sindikati, a ostale članove bi mogli da biraju Savjet i poslovodstvo, ali opet od zaposlenih iz kolektiva. Ideja o nezavisnom članu odbora koji je predviđen tačkom (6) Člana 20, neprimjerena je samoregulaciji, upravo zato što je predviđeno da bude izvan kolektiva. Kodeksi su dokumenti samoregulacije

kojim članovi određenog entiteta sami sebe regulišu i ograničavaju, a ne mogućnost da neko nekoga reguliše i ograničava, a da se samoregulacija na njega ne odnosi. Takođe, nije primjereno da se članovi biraju na predlog prvih ljudi u sindikalnim organizacijama, Savjetu i menadžmentu, dakle na predlog predsjednika sindikata, predsjednika Savjeta i generalnog direktora. To je nedemokratsko promovisanje prekomjernog uticaja prvih ljudi, što je takođe suprotno samoregulaciji.

9. Zaštita anonimnosti

Nije jasno kako se Članom 21 jemči zaštita anonimnosti onima koji podnose prijave Etičkom odboru, kada na kraju tačke (1) Člana 20 piše da se „anonimne prijave neće razmatrati".

Zaključak

Etički kodeks RTCG, svojim restriktivnim i u izvjesnom smislu prijetećim tonom, odudara od duha samoregulacije i, čak i kada se oslanja na praksu drugih javnih servisa i njihove kodekse, zaoštrava izvjesna pitanja bez potrebe. Iako većina odredaba kodeksa ima uporište u važećim zakonima Crne Gore, opravdana namjera da se i internom samoregulacijom javni medijski servis približi iskustvima Evrope i uklopi u njih, zahtijeva malo pažljiviju i fleksibilniju formulaciju. Ne treba imati ambiciju da se kodeksom riješe i ona pitanja koja treba da budu dio regulacije ili već jesu dio regulacije, odgovarajućih kolektivnih ugovora, zakona i podzakonskih akata.

Zbog svega navedenog, pozivamo Savjet RTCG da razmotri dostavljene analize Etičkog kodeksa RTCG, Izmjena i dopuna Etičkog kodeksa i Poslovnika o radu Etičkog odbora, te pokrene proces revizije ovih akata.Taj proces treba sprovesti uz široko učešće zaposlenih, reprezentativnih sindikata, urednika, novinara, programskih i drugih radnika RTCG, kao i relevantnih stručnjaka za medijsku etiku i samoregulaciju.

Cilj revizije ne treba da bude slabljenje etičkih standarda, već njihovo jačanje kroz dokument koji će biti usklađen sa misijom javnog medijskog servisa, evropskim standardima, dobrom samoregulatornom praksom i pravom zaposlenih na profesionalnu slobodu.

Tim Instituta za medije Crne Gore Podgorica, mart 2026.